

<https://helda.helsinki.fi>

---

## Ulkomaiset yritykset Suomessa : toiveet ja pelot

Ekholm, Laura Katarina

Gaudeamus

2019-10-21

---

Ekholm , L K & Hjerppe , R T 2019 , Ulkomaiset yritykset Suomessa : toiveet ja pelot .  
julkaisussa S Saaritsa & J Koponen (toim) , Nälkämaasta hyvinvointivaltioksi : Suomi  
kehityksen kiinniottajana . Gaudeamus , Helsinki , Sivut 237-254 .

---

<http://hdl.handle.net/10138/310043>

---

unspecified  
publishedVersion

---

*Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository.*

*This is an electronic reprint of the original article.*

*This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.*

*Please cite the original version.*

# 13

## ULKOMAISET YRITYKSET SUOMESSA: TOIVEET JA PELOT

LAURA EKHOLM & RIITTA HJERPPE

Ulkomaisiin investointeihin liittyy sellaisia kehitystaloustieteelle ja taloushistorialle tärkeitä talouspoliittisia peruskysymyksiä kuin missä määrin ja kenelle vapaat pääomansiirrot ovat eduksi, pitääkö kehittyvien talouksien suojella omia yrityksiään ja tulisiko valtioiden rajoittaa ulkomaalaisten pääsyä keskeisille tuotannonaloille tai raaka-ainevarantoihin. Uusien yritysten perustamiset ja yritysostot ovat arvopaperisijoituksen ja lainojen rinnalla merkittävä kansainvälisten pääomien liikkumisen muoto. Monikansallisista yrityksistä on kasvanut maailmantalouden supersarjalaisia, jotka siirtävät pääomia, valtaavat markkinaosuuksia ja luonnonvaroja sekä harjoittavat laillisuuden rajoja hipovaa verosuunnittelua.<sup>1</sup> Ne myös muuttavat maan tuotantorakennetta, työllisyyttä ja markkinoiden toimintaa.

Tässä luvussa tarkastelemme ulkomaisten yritysten osuutta ja merkitystä Suomen taloudessa 1840-luvulta aina 2010-luvulle asti. Suomi on ollut pääomaa tuova maa koko tarkastelujakson ajan, 1840-luvulta lähtien. Sekä yksityinen että julkinen sektori ovat lainanneet ulkomailta. Siksi on oleellista kysyä, missä määrin Suomeen on tullut – ja päästetty – ulkomaalaisia investoimaan ja sijoittamaan varoja. Minkälaisia motiiveja ulkomaisilla yrityksillä on ollut, ja miten ne on otettu vastaan?

Yritykset tekevät suoria sijoituksia ulkomaille, kun investoinnin nähdään tuovan suhteellista etua. Investoijan motiivina voi olla pääsy uusille markkina-alueille, mahdollisuus hyödyntää runsaita tai harvinaisia raaka-ainevarantoja tai energialähteitä sekä työvoiman määrä, laatu tai hinta. Tavoitteena voi olla tuotteiden myynti sijaintimaahan, yrityksen kotimaahan tai muualle. Investointipäätöksiin vaikuttavat myös tullit ja muut ulkomaankaupan rajoitukset, joita voi kiertää etabloitumalla

kohdemaahan. Käytännössä valtaosa Euroopan ulkomaisista suorista sijoituksista tehdään naapurimaiden välillä.<sup>2</sup>

Kotimaiset yrittäjät saattavat vastustaa ulkomaisia yrityksiä ja yrittäjiä lisääntyvän kilpailun ja vähenevien voittojen pelossa. Ulkomaisten investointien houkuttelussa tai rajoittamisessa talous- ja maahanmuuttopolitiikka kietoutuvat usein toisiinsa. Karkeasti voisi ajatella, että protektionistinen talouspolitiikka tarkoittaa myös maahanmuuton rajoittamista ja vastaavasti kansainvälisesti avoin talouspolitiikka sallivampaa maahanmuuttopolitiikkaa. Valtionhallinto voi haluta rajoittaa ulkomaisen työvoiman pääsyä maahan ja suojata kotimaista tuotantoa ulkomaiselta kilpailulta. Toisaalta ulkomaiset yritykset tuovat mukanaan pääomaa. Kyse ei kuitenkaan ole vain pääomasiirroista. Parhaimmillaan ulkomaiset yritykset auttavat monipuolistamaan maan talousrakennetta. Ne ovat keskeinen teknologian ja osaamisen sekä uusien toimintatapojen siirtämisen muoto. Jos tuotteet tehdään vientimarkkinoille, investoinnin vastaanottava maa saa myös vientituloja.

Ulkomaiset suorat investoinnit tapahtuvat kahdella tavalla: ulkomainen yritys tai ulkomaalainen henkilö joko tekee niin sanotun *green field* -investoinnin eli perustaa toiseen maahan kokonaan uuden yrityksen tai ostaa siellä jo toimivan yrityksen (tai osan sellaisesta). Juridisesti ulkomainen yritys voi olla toisessa maassa sijaitseva yksittäinen yritys tai emoyrityksen tytäryritys, jolloin syntyy monikansallinen yritys. Monissa ulkomaisissa yrityksissä on ollut ja on mukana vaihteleva määrä myös suomalaisia sijoittajia. Pääsääntöisesti ulkomaisten yritysten Suomeen tuloa eli suoria sijoituksia on valvottu ja rajoitettu aina. ETA- ja EU-jäsenyyss avasivat tien näiden maiden yrityksille vuonna 1994, ja muillekin se on nyt sallivampaa.

Ulkomaisista suorista sijoituksista ei ole ollut tilastotietoja ennen 1960-lukua, ja täydellisemmät tiedot ovat vasta 1980-luvulta lähtien. Varinkin autonomian ajan tiedot ovat puutteellisia, ja ne on pääsääntöisesti kerätty tutkimuksista ja muutamista opinnäytteistä. 1900-luvun alkupuolelta on käytössä ulkomaisista yrityksistä pääasiassa kaupparekisteristä kerätty osin puutteellinen tietokanta. 1960-luvulla Suomen Pankki alkoi tehdä tilastoa ulkomaisista yrityksistä. Tilasto siirtyi Tilastokeskuksen maksutasetilastoon vuonna 2014. Suomen Pankin tilastoissa ulkomaiseksi suoraksi sijoitukseksi laskettiin vuosina 1965–1983 yritys, jossa ulkomainen omistusosuus ylittää 20 prosenttia. Vuosina 1984–2013 vastaava raja oli vain 10 prosenttia. Tilastokeskuksen tilastossa ulkomaisia tytäryhtiöitä ovat olleet yritykset, joissa sijoittajan ja toisessa maassa sijaitsevan kohteen välillä on suoran sijoituksen suhde ja joissa sijoittajalla on

kohteessa määräysvalta.<sup>3</sup> Ulkomaisten yritysten määritelmä on näin ollen ajan mittaan vaihdellut. Nykyiset monimutkaiset omistus- ja rahoitusjärjestelyt vaikeuttavat suorien sijoitusten arviointia.<sup>4</sup>

### **AUTONOMIAN AJAN ALKUPUOLI: ULKOMAALAISIA YRITYKSIÄ SENAATIN TUELLA**

Maailmantalous lähti 1800-luvulla ennennäkemättömään kasvuun. Englannin kanaalin molemmin puolin 1700-luvun lopulla alkaneen teollistumisen vaikutukset eivät kuitenkaan vielä suoraan näkyneet Suomessa, ja maan teollisuus oli autonomian ajan alkuvuosikymmeninä vaatimattomaa. Markkinoilla myydyin tuotannon osuus oli vähäinen, ja suuri osa tuotannosta oli omaan kulutukseen käytettävää, ei-kaupallista omavarais- taloutta. Teollisuus alkoi kasvaa reippaasti vasta 1840-luvulla.

Käytännössä Suomen suuriruhtinaskunnassa näkyivät vielä selvästi 1700-luvun rajat. Pohjanmaalla, Turun seudulla ja Ahvenanmaalla, jotka olivat olleet kiinteä osa Ruotsin valtakuntaa keskiajalta vuoteen 1809, toimi ruotsalaisia yrittäjiä. Venäläisten ja venäläistaustaisten omistajien ja yrittäjien osuus oli puolestaan suuri erityisesti Kymijoen itäpuolella, Vanhan Suomen alueella. Venäläiset olivat ainoa merkittävä ulkomainen sahanomistajaryhmä 1800-luvun alkupuolella. Sahat sijaitsivat suureksi osaksi Kymijoen itäpuolella, missä venäläisillä omistajilla oli 1830-luvun puolivälissä 16 sahaa sekä lähes puolet Suomen kaikkien sahojen työntekijöistä.<sup>5</sup> Vanhan Suomen rajan kohdalla näkyivät myös Ruotsin ja Venäjän väliset institutionaaliset erot. Venäläisomistajilla oli siellä suuret, jopa rajoittamattomat sahausoikeudet. Sen sijaan Ruotsin vallan aikaan hakuille oli säädetty vuotuiset kiintiöt, koska metsää säästettiin rautaruukkeille. Höyrysahojen rakentaminen sallittiin Suomessa vasta vuona 1857, ja sahausmäärien rajoitukset poistettiin koko maasta neljä vuotta myöhemmin. Tärkeimmän vientimaan Englannin sahatavaran tuontitulleja oli alennettu vuodesta 1847 lähtien, ja ne poistettiin lopullisesti 1866.<sup>6</sup>

Myös Itä-Suomen järvi- ja suomalmia jalostaneet rautaruukit olivat paljolti venäläisten omistamia. Saimaan kanavan valmistuminen vuonna 1856 ja teollisen teräksenvalmistuksen (putlausmenetelmän) käyttöönotto houkuttelivat Suomeen uusia venäläisiä yrittäjiä, jotka kuljettivat kanki- tai takkiraudan Pietarin ja Petroskoin asetehtaille. Toiminta kuitenkin laantui vaatimattomaksi 1870-luvulta lähtien, kun tuotanto- ja kuljetusolosuhteet paranivat Venäjällä ja rautateollisuus pääsi siellä vauhtiin.

Kun Helsingistä oli tehty pääkaupunki vuonna 1812, sinne muutti venäläisiä kauppiaita paikallisen kauppiaskunnan jarrutteluista huolimatta. Kauppiassuvut, kuten Kiseleffit ja Sinebrychoffit, olivat kaupan lisäksi aktiivisia teollisuudessa ja pankkitoiminnassa. Parhaimmillaan, 1800-luvun puolivälissä, jopa kaksi viidennestä Helsingin kauppiaista oli venäläisiä. Muita ulkomaisia kauppiaita oli yhteensä hieman vähemmän, ja loput olivat suomalaisia.<sup>7</sup> Myös Kaakkois-Suomen kaupungeissa oli venäläisiä kauppiaita. Lisäksi varuskunta-kaupunkeihin tuli Venäjän armeijan mukana kauppiaita, armeijan muonittajia ja urakoitsijoita.

Viidestä 1800-luvun suuresta puuvillatehtaasta kolme ensimmäistä, Finlayson, Barker ja Forssa, oli ulkomaalaisten perustamia. Ulkomaiset yrittäjät saivat senaatilta rahoitusta tehtaiden perustamiseen. Skotlantilaissyntyinen James Finlayson tuli Pietarin kautta Suomeen ja perusti Tampereelle Finlaysonin tehtaan vuonna 1820. Yritys keskittyi puuvillateollisuuden koneisiin, mutta hanke epäonnistui. Senaatti lupasi lisärahoitusta sillä ehdolla, että yhtiö keskittyisi puuvillan kehruuseen. Lisäksi Finlayson sai tuoda koneet ja raaka-aineet tullitta Tampereen erityisalueelle, ja sille myönnettiin tullittomia vientikiintiöitä Venäjälle. Uusi Finlayson jatkoi tämän turvin vuonna 1828. Yhtiö perustettiin puhtaasti Pietarin markkinoita ajatellen.

Tiet Tampereelle olivat kehnot, ja myytävät tuotteet kuljetettiin hevosilla, talvella jääteitä pitkin ja kesäisin vankkuripolkuja. Kaupungissa oli kuitenkin tarjota huokeaa energiaa, vesivoimaa, ja ympäröivän maaseudun halpaa nais- ja lapsityövoimaa (ks. Rahikainen, luku 8). Tehtaan yrittäjä, työnjohtajat, koneet ja raaka-aineet tulivat kaikki ulkomailta.

Alkuvaikeuksien jälkeen Finlaysonista kasvoi moderni suuryritys, kun pietarilaiset Carl Samuel Nottbeck ja Georg Adolf Rauch ostivat tehtaan vuonna 1836. Se oli vuosisadan loppuun saakka työntekijämäärältään Suomen suurin teollisuusyritys ja Pohjoismaiden suurin puuvillatehdas.<sup>8</sup>

Viidesosa Suomen kulutustavara- ja metalliteollisuuden yrittäjistä oli 1800-luvun ensimmäisellä puoliskolla ulkomaalaisia. Monet yrityksistä kohtasivat suuria vaikeuksia. Rautaruukin, konepajan tai telakan toiminta jatkui usein vain joko samaan yhteyteen kuuluvan maatilan tai senaatin avustuksen ansiosta.<sup>9</sup> Luonnonvarojen hyödyntäminen uusilla menetelmillä vaati pääomia ja teknologiaa. Venäjän keisarikunnassa ja Suomessa säädettiin vuonna 1848 asetus, joka helpotti ammattitaitoisen ulkomaisen työvoiman maahantuloa.<sup>10</sup> Kun Suomessa osattiin valmistaa vain vihreää lasia, Nuutajärven lasitehtaaseen pestattiin lasinpuhaltajia Keski-Euroopasta valmistamaan kirkasta lasia. Karjatalouden kehittyessä

suuret maatilat rekrytoivat Sveitsistä juustomestareita opettamaan juustojen valmistusta.<sup>11</sup>

Suurimmista teollisuusyrityksistä jopa kolmannes oli ulkomalaisomisteisia 1840–1890-luvuilla.<sup>12</sup> Merkille pantavaa on, että näistä monet toimivat uusilla teollisuudenaloilla. Yritysten johdossa oli eroja: Suomeen yrityksen perustaneet ulkomaalaiset olivat usein kokeneita insinöörejä, kun taas kotimaiset yrittäjät olivat pikemmin kauppiaita ja kauppahuoneita.<sup>13</sup>

Länsieurooppalaisia yrittäjiä veti Suomeen kaksi tekijää: miljoonakaupungiksi kasvaneen Pietarin läheisyys ja lähes koskemattomat luonnonvarat. Moni yrittäjä meni ensin Pietariin ja löysi sitä kautta Suomen kiinnostavana investointikohteena.<sup>14</sup> Miksi ulkomaiset yrittäjät kuitenkin tulivat Suomeen eivätkä asettuneet Pietariin? Talous- ja sosiaalhistorioitsija Per Schybergson pohti kysymystä 1970- ja 1980-luvuilla antaen syyksi ensinnäkin sen, että Suomen Venäjän-vienti oli joko tullitonta tai tullit olivat ulkomaita selvästi alhaisempia (ks. myös Heikkinen, luku 6). Lisäksi teollisuuden tuotantokustannukset olivat Suomessa matalampia ja teknologinen taso oli osittain korkeampi kuin Venäjällä. Yhtenä osoituksena venäläisen kulutustavateollisuuden jälkeenjääneisyydestä oli se, että tullivapaudesta huolimatta Venäjältä tuotiin Suomeen vain vähän kulutustavaroita. Venäjän sisäisten kulkuyhteyksien heikkoudesta puolestaan kertoo se, että Moskovasta oli hankalampaa tuoda tavaraa Pietariin kuin Sisä-Suomesta. Suomessa oli myös vähemmän byrokratiaa ja korruptiota.<sup>15</sup>

### **ENSIMMÄINEN GLOBALISAATIOKAUSI: MONIPUOLISTUMISTA, TYTÄRYHTIÖITÄ JA KARTELLEJA**

Aikaa 1800-luvun lopulta ensimmäiseen maailmansotaan kutsutaan usein ensimmäiseksi globalisaatiokaudeksi. Kansainvälinen kauppa kukoisti ja pääomat liikkuiivat varsin vapaasti. Muutamien edelläkävijäyritysten koko kasvoi ennennäkemättömän suureksi näiden perustaessa tytäryhtiöitä eri maihin. Syntyi uudentyyppisiä monessa maassa operoivia yrityksiä, joita myöhemmin alettiin kutsua monikansallisiksi yrityksiksi. Tapahtumien painopiste oli Atlantin molemmilla puolilla Saksasta ja Pohjois-Euroopasta Yhdysvaltoihin. Suomi alkoi olla vahvemmin kiinni teollistumisprosessissa. Muutoksen nopeutta kuvaa se, että vielä vuonna 1860 maan teollisuudessa työskenteli vaatimattomat 30 000 ihmistä, mutta neljä vuosikymmentä myöhemmin teollisuustyövoiman määrä oli noussut 100 000:een.

1800-luvun puolivälissä Suomeen alkoi tulla lisää ruotsalaisia ja länsieurooppalaisia yrittäjiä. On mahdollista, että venäläisten yrittäjien määrä suorastaan väheni. On arvioitu, että autonomian ajan loppupuolella venäläisten oli vaikeampi saada Suomen kansalaisoikeudet kuin länsieurooppalaisten.<sup>16</sup>

Autonomisessa Suomessa yritysten perustamiseen ja kiinteän omaisuuden ostamiseen oli saatava lupa senaatilta. Elinkeinovapauden säätämisen jälkeen vuonna 1879 vaatimus säilyi ulkomaalaisille pääpiirteissään ja osittain jopa kiristettynä. Yritysten tulo Suomeen vaati yleensä pitkän hallinnollisen lupamenettelyn. Tässä Suomi noudatti pohjoismaista mallia, jossa ulkomaisen omistuksen sääteleminen muodostui osaksi modernia valtionhallintoa. Kehitysideat haettiin pikemmin Preussin hallintojärjestelmästä, jossa ideaalina oli vahva valtio, kuin anglosaksisesta markkinavetoisesta mallista.<sup>17</sup> Ulkomaalaisten toiminnalle asetettiin myös rajoituksia: kaivostoiminta (1883), pankkien perustaminen (1886) sekä yksityisten rautateiden rakentaminen ja liikennöinti (1889) vaativat senaatin erityisen luvan. Lisäksi vuodesta 1895 lähtien osakeyhtiöiden hallintoneuvoston tai hallituksen jäsenistä enemmistön piti olla suomalaisia.

Länsimaiset tytäryhtiöt sijoittivat Suomeen edelleen pääasiassa pyrkimään laajoille Venäjän markkinoille. Ruotsalainen Wikander & Larsson Ab perusti korkkitehtaan jo 1860-luvulla ja Rörstrands Ab Arabian posliinitehtaan vuonna 1873. Venäjän viranomaiset reagoivat nostamalla Suomen ja Venäjän välisiä tulleja 1880- ja 1890-luvuilla. Esimerkiksi saksalainen Georg Rieks siirsi Helsinkiin perustamansa tapettehtaan tästä syystä Pietariin.<sup>18</sup>

Ulkomaisia omistajia oli mukana Suomen sahateollisuuden nousussa 1870-luvulla. Norjalaisen Hans Gutzeitin Kotkaan vuonna 1872 perustamasta ensimmäisestä suuresta höyrysahasta W. Gutzeit & Co:sta (”Norjan saha”) tuli sahateollisuuden lippulaiva pitkäksi aikaa. Muita suuria ulkomaisia sahoja oli kolme norjalaista sekä kolme ruotsalaista sahaa. Yhteensä 1870-luvulla rakennettiin 71 höyrysahaa ja 40 vesisahaa, joista edellisistä ulkomaalaisten perustamia oli 18 ja jälkimmäisistä yksi.<sup>19</sup>

Näiden merkitystä on eri aikoina painotettu eri tavoin. Taloustieteilijä ja -historioitsija Keijo Alho korosti 1940-luvulla – Suomen talouden ollessa hyvin suljettu – ulkomaalaisomistuksen tärkeyttä maan sahateollisuuden kehitykselle.<sup>20</sup> Taloushistorioitsija Kaj Hoffman puolestaan kirjoitti 1980-luvulla, että sahateollisuuden ulkomailta saatuja kehitysvaikutuksia ei pidä liioitella. Ulkomaiset yritykset eivät suinkaan olleet hallinneet sahateollisuutta. Hänen mukaansa ei ole liioin itsestään selvää, että kaikki uusi teknologia oli tullut maahan juuri ulkomaisten yrittäjien

ja yritysten ansiosta. Suomalaiset yrittäjät olivat tehneet ajan tavan mukaisesti opinto- ja harjoittelumatkoja ulkomaille ja tuoneet mukanaan uusia ideoita. Uuden teknologian yleistyminen käyttöön oli silti kestänyt kauan. Suhdannelaskut olivat kaataneet yrityksiä tai johtaneet omistajanvaihdoksiin.<sup>21</sup> Ulkomaisista sahoista yli puolet meni nurin 1870-luvulla. Suomen teollisuudessa keskeisillä aloilla toimineet ensimmäiset puuhiomot, selluloosatehtaat ja puusta paperia valmistaneet tehtaat olivat pääosin suomalaisten perustamia.

Vapaakauppaa suosivina aikoina vakuutus- ja rahoitusaloilla oli erityisen paljon ulkomaista omistusta ja toimintaa. Kun vakuutustilasto alkoi ilmestyä vuonna 1892, Suomessa oli 25 ulkomaista vakuutusyhtiötä. Ulkomaiset vakuutusyhtiöt tulivat Venäjältä, Ruotsista, Saksasta, Sveitsistä, Isosta-Britanniasta, Ranskasta ja Yhdysvalloista. Osakeyhtiömuotoisista vakuutusyhtiöistä vain kaksi oli suomalaisia, kun venäläisiä oli peräti kahdeksan. Muut suomalaiset vakuutusyhtiöt olivat pieniä, paikallisia keskinäisiä vakuutusyhtiöitä.<sup>22</sup>

Autonomian ajan harvoin suomalaisiin pankkeihin liittyi jonkin verran ulkomaista omistusta. Viipurilainen Pohjoismaiden Osakepankki Kauppaa ja Teollisuutta varten sai 1870-luvulla osakkaaksi ja pääomittajaksi frankfurtilaisen pankkiiriliikkeen Seligman & Stettheimerin. Alku oli vaikea, ja ulkomaisen pääoman käsittely hankalaa. Kun pankki fuusioitiin helsinkiläiseen Suomen Yhdys-Pankkiin 1918, yhteiseksi nimeksi tuli Pohjoismaiden Yhdyspankki Oy. Ruotsalaisen Enskilda Bankin päämiehen K. A. Wallenbergin yhtiöt olivat 1800- ja 1900-lukujen taitteessa mukana Privatbanken i Helsingfors Aktiebolagin ja Helsingin-Osake-Pankin pääomittajina ja perustajina.<sup>23</sup>

Kun monikansallisten yritysten valta kasvoi, ne alkoivat jakaa markkinoita perustamalla kartelleja. Saksalaiset AEG (Allgemeine Electricitäts Gesellschaft) ja Siemens & Halske AG sekä yhdysvaltalainen General Electric pyrkivät jakamaan Euroopan ja Yhdysvaltojen markkinat keskenään niin, että AEG ja Siemens & Halske saivat haltuunsa Itä-Euroopan markkinat, mukaan lukien Suomen, kun taas General Electricin markkina-alueetta olivat Länsi-Eurooppa ja Yhdysvallat. AEG ja Siemens & Halske puolestaan sopivat, että molemmat saivat rakentaa sähkölaitoksia, mutta vain jälkimmäinen sai yksinoikeuden myydä sähkölaitteita Suomeen. Se perusti tytäryrityksen Suomeen 1890-luvulla ja nousi ripeästi suurimmaksi sähkölaitteiden toimittajaksi. AEG taas oli mukana perustamassa monien suomalaiskaupunkien sähkölaitoksia 1900-luvun alkuvuosikymmeninä, kuten yhdysvaltalainen Thomson-Houston Electric Company oli jo vähän aikaisemmin tehnyt.<sup>24</sup>



Markkinoiden jakosopimuksista huolimatta kuluttajat hyötyivät. Kilpailu Suomen vähäisistä markkinoista laski kuluttajahintoja ja vauhditti maan sähköistämisprosessia. Myös ruotsalaiset ja tanskalaiset kodinkoneyritykset tulivat Suomeen myyntiagentuureillaan 1910- ja 1920-luvuilla.<sup>25</sup> Uusia tuotteita Suomen markkinoille toivat varsinkin ruotsalaiset tytäryritykset, esimerkiksi Svenska Kullagerfabriken (SKF), Svenska Gasaccumulator (AGA) ja Ab Separator.<sup>26</sup>

Outokummun kuparilöydös vuonna 1910, Petsamon nikkeliöydös neljä vuotta myöhemmin sekä muutamat muut pienemmät malmiesiintymät Lapissa houkuttelivat ulkomaisia yrittäjiä useista maista. Nopeasti kävi ilmi, että Suomessa ei omasta takaa riittänyt asiantuntemusta eikä riskipääomaa kaivos Hankkeiden toteuttamiseen. Ulkomaiset sijoittajat pyrkivät ottamaan tilanteesta kaiken irti. Ne vaativat muualta tuttuja ehtoja toiminnan käynnistämiseksi: rajattomia käyttöoikeuksia pitkäksi aikaa, verohelpotuksia, oikeuksia suomalaisten työaikalakien kiertämiseen ja lopuksi myös rautatien rakentamista Outokummusta Joensuuhun. Suomen hallitus hylkäsi tarjoukset. Maan itsenäistyttyä valtio sai lopulta Outokummun toiminnan käyntiin omin voimin vuonna 1924 ilman tällaisia ehtoja, mutta kylläkin ulkomaista asiantuntemusta käyttäen.<sup>27</sup>

## KANSAINVÄLISEN PROTEKTIONISMIN AIKA JA ITSENÄISTYNYT SUOMI

Ensimmäinen maailmansota pysäytti maailmantalouden kasvun, eikä maailman talousjärjestelmää yrityksistä huolimatta saatu palautettua sotaa edeltäneen ajan malliin. Syynä olivat sodan aikana ja sen jälkeen pystytetyt ulkomaankaupan esteet, epäonnistunut kultakantaan palaaminen sekä kansainvälisten pääomansiirtojen ja siirtolaisuuden rajoitukset. Myös kansainväliset kartellit asettivat esteitä ulkomaankauppavirroille. Puhutaan protektionismin ajasta. 1930-luvun lama sekä toinen maailmansota jatkoivat kautta 1940-luvun loppuun, jopa 1950-luvulle saakka.<sup>28</sup>

Suomi oli mukana kansainvälisessä protektionismin aallossa, vaikka maan talous kasvoikin kansainvälisesti vertaillen nopeasti 1920- ja 1930-luvuilla. Itsenäistymisen jälkeen tehtiin aloitteita ulkomaalaisten toiminnan rajoittamisesta, ja protektionismin hengessä ulkomaisten yritysten asemaa tiukennettiin.

Itsenäistyneen Suomen valuutan arvo oli erittäin alhainen, ja niinpä ruotsalainen Wallenberg kumppaneineen perusti vuonna 1919 Aktiebank för utrikeshandelin, jonka tavoitteena oli tehdä helppoja voittoja Suomen markan avulla. Voittoja ei tullut, mutta ei juuri tappioitakaan.

Se fuusioitiin Helsingin-Osake-Pankkiin vuonna 1924, ja ulkomaalaiset omistajat jättivät pankin.<sup>29</sup>

Ulkomaiset yritykset ja yrittäjäryhmät muuttuivat selvästi itsenäistymisen jälkeen. Lukumäärä kasvoi, omistajia tuli yhä useammasta eri maasta, ja uusia toimialoja tuli mukaan. Siitä huolimatta ulkomaisten yritysten osuus näyttäisi vähentyneen. Kolmenkymmenen suurimman teollisuusyrityksen joukossa oli 1920–1930-luvuilla vain muutama ulkomainen yritys.<sup>30</sup> Kaupparekisterin aineistosta löytyi kaiken kaikkiaan runsaat 400 ulkomaista yritystä. Ruotsalaiset olivat suurin omistajaryhmä 150 yrityksellä, muut olivat Länsi-Euroopasta ja Yhdysvalloista. Verrattuna Länsi-Euroopan maihin Suomen ulkomaalaisinvestoinnit olivat poikkeuksellisia, sillä joukko naapurimaita puuttui lähes kokonaan. Bensiinin jakeluyhtiö Suomalainen Nafta Oy oli ainoa neuvostoliittolaisessa omistuksessa ollut yritys. Myöskään vastaitsenäistyneiden Baltian maiden yrittäjät eivät löytäneet tietään Suomen markkinoille. Itä-Suomessa oli muutamia vallankumousta paenneiden venäläisten omistamia sahoja.<sup>31</sup>

Toimialoittain tarkasteltuna ulkomaisista yrityksistä 160 toimi teollisuudessa, 150 kaupan alalla ja 50 kuljetuksen ja huollinnan alalla. Muut olivat pienemmillä sekalaisilla toimialoilla. Kaupparekisterin aineistossa Suomessa oli satakunta yritystä, jotka olivat selvästi ulkomaisten yritysten tytäryhtiöitä. Näistä suurin osa oli myynti-, asennus- ja markkinointiyrityksiä, joilla ei ollut omaa tuotantoa Suomessa.

Metsäteollisuuden yrityksiä oli teollisuudessa eniten yli kolmanneksen osuudella. Pari uudempaa isohkoa sahaa oli norjalaisessa omistuksessa. Lisäksi norjalaiset, ruotsalaiset, saksalaiset ja britit omistivat joukon pienehköjä sahoja. Itsenäiselle maalle oli tärkeää, että maan tärkein metsäteollisuusyritys oli kotimaisessa omistuksessa. Niinpä norjalaisomisteisesta W. Gutzeit & Co:sta tuli suomalainen, kun valtio syksyllä 1918 osti määräysvallan Gutzeitista, Tornatorista ja Jokioisten tilasta ja vuonna 1927 nimesi yrityksen Enso-Gutzeit Osakeyhtiöksi. Suurin ulkomainen paperitehdas ja merkittävä metsänomistaja oli Käkisalmeen 1920-luvuilla investoinut saksalainen Zellstoff-Fabriek Waldhof AG. Se oli aikanaan Euroopan suurimpia paperin ja selluloosan tuottajia. Suomalaiset paperiteollisuusyritykset olivat osa pohjoismaista paperikartellia, minkä vuoksi Suomessa ei toiminut skandinaavisia paperitehtaita.<sup>32</sup>

Nuori tasavalta onnistui myös houkuttelemaan uutta ulkomaista tuotantoa. Yhdysvaltalainen The Insulite Co. kehitti puuhiokkeen valmistusprosessissa syntyvästä jätteestä rakennuslevyjen valmistusmenetelmän. Huolellisen markkinatutkimuksen jälkeen puuta, sähkövoimaa,

höyryä sekä kuljetusmahdollisuuksia tarvinnut yritys päättyi perustamaan eurooppalaisen tytäryrityksensä The Insulite Co. of Finland Kymenlaaksoon 1930-luvulla.<sup>33</sup>

Maailmansotien välisenä aikana kansainväliset kartellit jatkoivat paperiteollisuuden lisäksi ainakin sähkömarkkinoiden, öljynjakelun, lannoitteiden valmistuksen, sementtiteollisuuden, margariiniteollisuuden ja kaapeliteollisuuden markkinoiden ja tuotannon jakamista. Osassa suomalaiset olivat mukana. Suomen Sähkölampputehdas Oy:llä (sittemmin Oy AIRAM Ab) oli vuodesta 1925 omaa sähkölamppujen tuotantoa. Se selviytyi kansainvälisen *Phoebus*-kartellin kilpailusta omistajien varakuuden ja sitkeyden ansiosta.<sup>34</sup>

Ruotsalainen Telefonaktiebolaget L. M. Ericsson toi Suomeen puhelinlaitteita, rakensi puhelinlinjoja ja valtasi paikallisia puhelinlaitoksia. Suomen eduskunta päätti 1920-luvulla valtiollistaa kaukopuheluverkon. Kaupunkien puhelinlaitokset jäivät yksityisiksi. Muutoin keskenään kilpailleet Ericsson ja Siemens & Halske kävivät yhdessä viivytystaistelua valtion aikeita vastaan.<sup>35</sup>

Toisinaan Suomen valtio teki yhteistyötä kansainvälisen kartellin kanssa. Vuonna 1937 valtio kutsui kemian teollisuuskartellin jättiläiset, brittiläisen British Chemicals LTD:n ja saksalaisen IG Farbenin, sekä pienemmän belgialaisen Solvay & Cie rakentamaan kloorikalkki-, kloori- ja lipäekivitehdasta. Valtio takasi Finnish Chemicalsin kannattavuuden paitsi rahoittamalla rakentamista myös sitoutumalla ostamaan vuosittain sen tuottaman kloorikalkin. Yhteys puolustuspolitiikkaan oli selvä, sillä kloorikalkki on taistelukaasuna käytetyn sinappikaasun vastamyrkky.<sup>36</sup> Syynä yhteistyöhön kartellin kanssa on voinut olla kartellin painostuksen ennakointi tai se, että Suomesta puuttui tarvittavaa teknologista osaamista.

Kaikki ulkomaiset yritykset eivät tulleet Suomeen yhtä avoimesti. Ulkomaisia yrityksiä toimi jo autonomian aikana bulvaanien eli haamuostajien nimissä. Osin kyse oli markkinoille pääsyä hidastavan byrokratian kiertämisestä. Joskus bulvaania käytettiin selvästi kilpailijan hämäämiseksi. Esimerkiksi ruotsalainen ASEA (Allmänna Svenska Elektriska Aktiebolaget) ja sveitsiläinen Brown Boveri & Cie kilpailivat bulvaanien avulla 1930-luvulta lähtien suomalaisen sähköteknisen yrityksen Ab Gottfr. Strömberg Oy:n osakkeista.<sup>37</sup> Ruotsalainen tulitikkualan valmistaja, rakennusyrittäjä ja kiinteistösijoittaja Kreuger & Toll AB käytti myös bulvaania, kun se osti Suomesta tulitikkutehtaita. Se lakkautti näitä systemaattisesti sekä painosti jäljelle jääneitä keskittämään myyntinsä kotimaahan saadakseen viennin monopoliaseman.

Keskustelua ulkomaalaisomistuksen rajoittamisesta voi ymmärtää muun muassa tätä taustaa vasten. Vuonna 1930 kauppa- ja teollisuusministeri pyysi selvittämään asiaa, ja tehtävä annettiin rikosoikeuden professori Brynolf Honkasalolle. Mietintönsä yhteenvedossa Honkasalo totesi, että ulkomaalaisomistukseen liittyvät pelot olivat selvästi liioiteltuja, joskaan eivät täysin perusteettomia.<sup>38</sup>

Petsamon kaivoksen rakentajaksi ja omistajaksi Suomen valtio hyväksyi lopulta International Nickel Companyn (INCO). Petsamossa ulkomaisen investoijan ottama riski toteutui: kaivos ei ehtinyt tuotantoon asti ennen sotaa, ja se jäi sodan päättyessä Neuvostoliiton puolelle.<sup>39</sup> Sama kohtalo oli saksalaisen Waldhofin Suomen-tytäryhtiöllä.

### **RISTIRIITAINEN SUHTAUTUMINEN ULKOMAISIIN INVESTOINTEIHIN**

Protektionismi hidasti maailmantalouden kasvun vaatimattomaksi pitkäksi aikaa. Suomessa sulkeutumisen symbolina voi pitää vuonna 1939 voimaan tullutta lakia, jonka mukaan osakeyhtiön täytyi muiden rajoitusten lisäksi hankkia lupa kauppa- ja teollisuusministeriöltä, jos ulkomaalaiset omistivat enemmän kuin viidenneksen osakeyhtiön osakkeista. Lain henkeä kuvaa sen yleisesti käytössä ollut nimitys: ”Laki vaarallisista yhtiöistä”.<sup>40</sup>

Tiedot ulkomaisesta yritystoiminnasta Suomessa 1940- ja 1950-luvuilla ovat hyvin puutteellisia. Useat ulkomaiset yritykset olivat sodan aikana tai pian sen jälkeen lähteneet Suomesta. Rauhansopimuksen mukaan kaikki saksalainen omaisuus Suomessa oli luovutettava Neuvostoliitolle, ja joukko yrityksiä vaihtoikin tällä tavoin omistajaa. Muutamat niistä fuusioitiin myöhemmin suomalaisiin yrityksiin, joidenkin toiminta lakkautettiin. Ulkomainen yritystoiminta oli kaikesta päätellen vähäisempää kuin ennen toista maailmansotaa. Suomi ei yksinkertaisesti ollut houkutteleva sijoituskohde. Poliittiset riskit vaikuttivat Neuvostoliiton uhan ja sodanjälkeisten vuosien sisäisen epävakauden takia suurilta. Pääomien kansainväliset siirrot olivat työläitä, jollei mahdollisuutta, ja ”laki vaarallisista yhtiöistä” rajoitti toimintaa.

Toisaalta osa monikansallisista yrityksistä jatkoi Suomen markkinoilla myös toisen maailmansodan jälkeen. Esimerkin pitkäaikaisesta bulvaanin käytöstä tarjoaa monikansallinen jättiyritys Unilever Ltd. Brittiläinen Lever Brothers Ltd oli ostanut suomalaisen Turun Saippua Oy – Åbo Tvål Ab:n vuonna 1928. Samoihin aikoihin hollantilainen Margarine Unie S. W. osti Paasivaaran Margariinitehdas Oy:n ja muita suomalaisia

margariinitehtaita. Yhtiöt Lever Brothers ja Margarine Unie puolestaan fuusioituivat vuonna 1929 Unilever Ltd:ksi. Unilever tuotti margariinin lisäksi monia Suomen suosituimmista kulutustavaratuotteista, kuten shampoita, deodorantteja ja pyykinpesuaineita. Tavallinen kuluttaja tuskin tiedosti näiden tuotteiden taustalla olevaa ulkomaista emoyhtiötä. Unileverin suomalaiset tytäryhtiöt perustivat 1950-luvulla Suomen ensimmäisen markkinatutkimuslaitoksen, Kotitaloustuotteiden Kokeilukeskus Oy:n. Unileverin suomalaiset tytäryhtiöt ottivat vuonna 1989 yhtiöiden yhteiseksi nimeksi Suomen Unilever Oy.<sup>41</sup>

Vähittäinen maailmantalouden uusi avautuminen kohti valuuttayhteistyötä sekä vapaakauppa- ja integraatiokehitystä alkoi toisen maailmansodan päättymisen jälkeen varsinkin Länsi-Euroopassa ja Pohjois-Amerikassa. Suomessa keskustelu aiheesta virisi vuosikymmen myöhemmin, mutta suhtautuminen oli varsin ristiriitaista. Suomi liittyi FINEFTA-sopimuksella Euroopan vapaakauppajärjestö EFTAan vuonna 1961.<sup>42</sup> Sopimus helpotti jäsenmaiden suorien investointien tuloa Suomeen. Samanaikaisesti hallitusohjelma 1960-luvun alussa lupasi pitää metsäteollisuuden suomalaisissa käsissä. Kun lisäksi ruotsalainen ASEA teki yhteistyötarjouksen suomalaiselle AB Strömbergille vuonna 1962, eduskunta velvoitti hallituksen seuraamaan kehitystä ja estämään suomalaisen teollisuuden joutumisen ulkomaisten kartellien vaikutuspiiriin.<sup>43</sup> Vaikka aikalaisteksteissä kaikkeen ulkomailta tulevaan suhtauduttiin hyvin varovaisesti, 1960-luvulta lähtien valtio pyrki kuitenkin auttamaan ulkomaisia yrityksiä saamaan tietoa Suomeen sijoittumisesta. Suomen Pankki säänteli ulkomaalaisomisteisten yritysten ulkomaista rahoitusta vuoden 1990 loppuun asti.

Kaiken kaikkiaan ulkomaisia yrityksiä oli 1960-luvulla vajaat 300. Vuotuiset investoinnit olivat mitättömät 0,1 prosenttia suhteessa bruttokansantuotteeseen. Osin hätkähdyttävän pieni luku selittyy maantieteellä. Suurin osa ulkomaisista investoinneista tulee yleensä lähimaista, ja näin oli myös Suomessa siinä mielessä, että Ruotsin osuus vuotuisista investoinneista oli noin puolet. Sen sijaan neuvostoliittolaisia yrityksiä oli Suomessa edelleen silmiinpistävän vähän, vain viidestä kahdeksaan yritystä. Ulkomaisten yritysten määrä kasvoi FINEFTA-sopimuksen jälkeen 1970-luvun öljykriisiin saakka. Sen jälkeen kasvu oli taas vaimeaa 1980-luvun puoliväliin asti, jolloin yrityksiä oli reilu tuhat.<sup>44</sup> EFTAn merkitys näkyi siten, että Ruotsin lisäksi sen muutkin jäsenmaat olivat lukumääräisesti suurin Suomeen investoinut ryhmä ennen EY-maita. Toimialoitain ulkomaiset suorat investoinnit jakautuivat 1960-luvulla siten, että

nelisenkymmentä prosenttia kohdistui teollisuuteen ja loput kauppaan ja palveluihin.

Suhteessa Ruotsiin Suomi näyttäytyi houkuttelevana halpatyövoima-  
maana. 1960–1970-luvuilla suomalaiset kunnat rakensivat tehdashalleja  
kymmenille pienehköille ruotsalaisille vaatetusalan yrityksille, joille valtio  
vielä koulutti työvoiman. Ulkomaisten yritysten osuus Suomen vaatetus-  
teollisuudesta oli kymmenisen prosenttia.<sup>45</sup> Lyhyen aikaa niillä oli merki-  
tystä maaseudun naisten työllistäjänä nopeasti kehittyvässä maassa, jossa  
palkkatyö alkoi olla normi myös maaseudulla.<sup>46</sup> Taloudellisen kasvun  
myötä Suomen työvoima tuli kalliimmaksi, ja ruotsalaiset vaatetusalan  
yritykset jättivät Suomen siirtäen tuotannon edelleen halvempiin maihin.

Samaan aikaan suomalaiset yritykset alkoivat perustaa merkittävä-  
mpiä tytäryrityksiä ulkomaille: vuodesta 1984 suomalaisten yritysten määrä  
ja investoinnit ulkomailla ovat ylittäneet ulkomaisten yritysten määrän  
Suomessa. Alkuvuosina tappiot olivat suuria, mutta kehitystalouden  
näkökulmasta muutos oli merkittävä: kun ulkomaisten pääomien liik-  
kuvuutta alettiin vapauttaa, Suomi oli maa, josta käsin myös investoi-  
ttiin ulkomaille. Tämä on saanut muun muassa kehitystaloustieteilijä  
Ha-Joon Changin käyttämään Suomea esimerkkinä maasta, joka vau-  
rastui nimenomaan kieltämällä ulkomaiset suorat investoinnit.<sup>47</sup> Tässä  
yhteydessä Suomi rinnastuu sellaisiin Itä-Aasian maihin kuin Japaniin ja  
Etelä-Koreaan.

## TOINEN GLOBALISAATIO, RAHOITUSMARKKINOIDEN JA TOIMINTAYMPÄRISTÖN MUUTOS

Kansainväliset rahamarkkinat muuttuivat 1970-luvulla avoimem-  
miksi, ja rahavirrat kasvoivat maailmankauppaa nopeammin kiinteiden  
valuuttakurssien Bretton Woods -järjestelmän päätyttyä. Talousasian-  
tuntijapiireissä ryhdyttiin puhumaan globalisaatiosta, ja taloushistorioit-  
sijat nimesivät prosessin ”toiseksi globalisaatioaalloksi”. Samalla yritysten  
monikansallinen toiminta kiihtyi. Tämä alkoi näkyä Suomen taloudessa  
viiveellä 1980-luvulla. Ulkomaisten investointien yhteiskunnallinen mer-  
kitys ilmenee siinä, että täsmälliset tiedot ulkomaisten yritysten kannasta  
saadaan vasta 1980-luvulta lähtien.

Pankkitoimintaa ja ulkomaisten pääomien liikkumista alettiin varo-  
vaisesti vapauttaa Suomessa. 1980-luvun lopussa ulkomaisten yritysten  
investoinnit jakautuivat siten, että teollisuudessa oli kolmannes, kaupassa  
neljännes ja loput rahoituksessa, vakuutuksissa ja muissa palveluissa. Teol-  
lisuuden investointeja oli eniten metalli- ja elektroniikkateollisuudessa

sekä kemianteollisuudessa. Elintarvike- ja metsäteollisuudessa ulkomaisia yrityksiä oli vähän.<sup>48</sup>

Samaan aikaan maailmanmarkkinoilla tapahtui suuria muutoksia. Monilla toimialoilla keskenään pitkään kilpailleet yritykset fuusioituivat, ja niiden globaalit markkinaosuudet kasvoivat nopeasti. Valtavia teollisuusyritysten fuusioita tehtiin myös Suomessa. Esimerkiksi suomalaista Ab Strömbergiä vuosia havitelleet ruotsalainen ASEA ja sveitsiläinen Brown Boveri fuusioituivat 1987 elektroniikka-alan monialakonserni ABB Groupiksi, johon myös Ab Strömberg liitettiin. Kesällä 1998 suomalainen Enso sulautui ruotsalaisen Stora AB:n kanssa suomalais-ruotsalaiseksi Stora Enso Oyj:ksi, joka on kansallisuudeltaan suomalainen yritys. Suomen suurimman pankin Meritan fuusioituttua 2000-luvun taitteessa kolmen muun pohjoismaisen pankin kanssa tuloksena oli Nordea,<sup>49</sup> joka sekin pääkonttorinsa siirron jälkeen (vuodesta 2018) on teknisesti suomalainen yritys.

Maailmantalouden vähittäinen avautuminen kiihtyi 1970-luvulta lähtien. Arvioiden mukaan vuoden 1913 kansainvälistymisen taso saavutettiin vasta vuonna 1990.<sup>50</sup> Tämä vuosikymmen oli käännekohta niin Suomessa kuin muuallakin. Euroopan komission sisämarkkinoiden kehittämispyrkimykset ja talous- ja rahaliiton edistäminen sekä kylmän sodan päättyminen 1980- ja 1990-lukujen taitteessa antoivat vauhtia myös Euroopan talousyhteisön laajentamiselle.

Lakia ”vaarallisista yhtiöistä” muutettiin vuonna 1992, kun Suomi valmistautui liittymään Euroopan talousalueeseen (ETA) ja Euroopan unioniin (EU). Jäsenyys Euroopan talousalueessa vuonna 1994 avasi Suomen kokonaan EU:n ja ETA:n yrityksille. Nykyisin työ- ja elinkeinoministeriö seuraa muiden ulkomaisten yritysten toimia ja rajoittaa niitä jonkin verran muutamien kriteerien perusteella.

Ulkomaisten suorien investointien osuus suhteessa bruttokansantuotteen oli vuonna 1990 edelleen vain runsaat kolme prosenttia, josta se yli kymmenkertaistui 33 prosenttiin vuoteen 2017 mennessä.<sup>51</sup>

Vuoden 1995 EU-jäsenyyden myötä Suomen markkinoille asettuivat uudella tuotantologiikalla toimivat vähittäiskaupan alan ketjujen tytäryhtiöt. Suomalaiseen katukuvaan alkoi ilmestyä ruotsalaisia, tanskalaisia ja saksalaisia vähittäiskauppaketteja, joiden myymälät näyttivät kutakuinkin samoilta kaikissa EU-maissa, jopa muissa maanosissa.

Vuonna 2017 ulkomaalaisomisteisia yrityksiä toimi Suomessa noin tuhat. Ulkomaisesta investointikannasta ruotsalaiset yritykset omistivat kolmanneksen, ja seuraavaksi suurimpia sijoittajia olivat Länsi-Euroopan EU-maat, Japani ja Yhdysvallat. Toimialoittain tarkasteltuna



ulkomaisten yritysten investointeja oli eniten palveluyrityksissä. Teollisuudessa metalliteollisuuden yrityksiä oli vielä 1960-luvulla silmiinpistävän vähän. 1970-luvulla niitä alkoi tulla runsaammin, ja nykyisin niitä on elektroniikkateollisuus mukaan lukien puolet teollisuuden ulkomaalaisomisteisesta liikevaihdosta<sup>52</sup> ja investointikannasta.

Kaupan osuus ulkomaisten yritysten liikevaihdosta on nykyisin kolmannes. Varsinkin terveys- ja sosiaalialan palveluyritysten määrä on lisääntynyt viime vuosina.<sup>53</sup> Viimeaikaisen kehityksen seurauksena ulkomaalaisomisteisia yrityksiä on noussut paljon myös 500 suurimman yrityksen ryhmään. Vuonna 1990 niiden osuus suurimmista yrityksistä oli 15 prosenttia ja vuonna 2017 kaksi viidennestä.<sup>54</sup>

Nykyisen globalisaatiokehityksen myötä Suomessa on paljon erittäin suurten monikansallisten yritysten tytäryrityksiä, joilla on vankka markkina-asema monilla toimialoilla. Osassa yritysostoista on kyse ulkomaisten emoyritysten laajentamisesta, mittakaavaetujen hankkimisesta ja myös kilpailijoiden ostamisesta markkinoilta eli kilpailun vähentämisestä. 1980-luvulta lähtien ulkomaiset teollisuuden tytäryritykset ovat näyttäneet tulevan Suomeen myös saadakseen käyttöönsä moderneja tuotantolaitoksia tai suomalaista teknologiaosaamista.<sup>55</sup>

Yleisesti muutokset globaaleilla markkinoilla ovat 2000-luvulla olleet nopeita ja yritysten keskeiset omistustiedot vaihtuvat nopeasti. Monikansallisten yritysten liikevaihto ja arvonnäkyvyys olivat tilastoissa korkeampia kuin kotimaisissa saman alan yrityksissä henkeä kohden. Tuottavuus näyttäisi olleen niissä parempi.<sup>56</sup> Aina voi kuitenkin kysyä, mikä vaikutus siirtohinnoittelulla<sup>57</sup> on näihin lukuihin. Ylipäänsä suurten monikansallisten yritysten omistussuhteista on vaikea saada selvää.<sup>58</sup>

Vuonna 2017 ulkomaisia tytäryhtiöitä oli Suomessa 4 300 ja ne työllistivät yhteensä 255 000 henkeä eli kymmenesosan työllisestä työvoimasta.<sup>59</sup> Edellisenä vuonna suomalaisten yritysten tytäryhtiöitä, siis suomalaisten yritysten tekemiä ulkomaisia suoria investointeja, oli ulkomailla 5 400. Niitä oli 144 maassa, ja ne työllistivät kaiken kaikkiaan 545 000 henkilöä.<sup>60</sup> Suomessa vuonna 2016 kaikkia työllisiä oli 2 448 000.<sup>61</sup>

## TOIVEET VAI PELOT?

Tässä luvussa olemme tarkastelleet ulkomaisia yrityksiä Suomessa maan teollistumisen alkua ajoista nykypäivään. Näin pitkällä aikavälillä yritys-rakenne, lainsäädäntö ja ulkomaisuuden määritelmät sekä suhtautuminen ulkomaisiin investointeihin ovat muuttuneet moneen kertaan. Taulukoon 13.1 on koottu Suomessa toimineiden ulkomaisten yritysten keskeisiä



piirteitä 1840-luvulta lähtien. Siinä tarkastellaan yritysten määriä, yrittäjien/yritysten kansallisuutta, yritysten suurimpia toimialoja ja yritysten kohtaamaa politiikkaa. Taulukosta nähdään, että aihepiiriä koskevat tiedot lisääntyvät itsenäistymisen jälkeen.

**Taulukko 13.1.** Ulkomaisen yritystoiminnan piirteitä Suomessa 1840–2017.

	YRITYKSIÄ (kpl)	YRITTÄJÄT	Suhtautuminen ulkomaisiin yrityksiin	Suurimmat toimialat
Autonomian ajan alkupuoli	–	venäläisiä ruotsalaisia englantilaisia	vaihtelevaa, melko sallivaa	sahat tekstiiliteollisuus metalliteollisuus kauppa raudanvalmistus konepajat
Autonomian ajan jälkipuoli	–	ruotsalaisia venäläisiä keskieurooppa- laisia	suhteellisen sallivaa pitkä byrokratia- prosessi	sahat puuvillateollisuus sähkötekniikka vakuutuslaitokset kauppa
1920–1930- luku	430	ruotsalaisia keskieurooppa- laisia	ristiriitaista torjuvaa/sallivaa ”laki vaarallisista yhtiöistä” 1939	teollisuus (⅓) kauppa (⅓) kuljetus ja huolinta
1960-luku	286	ruotsalaisia yhdysvaltalaisia EFTA-maita	ristiriitaista torjuvaa/sallivaa	teollisuus (⅔) kauppa palvelut
1990-luku	1 524*	ruotsalaisia Efta-maat EY/EU-maat Yhdysvallat	sallivaa	teollisuus (½) kauppa (¼)
2017	4 300*	ruotsalaisia länsieurooppa- laisia yhdysvaltalaisia japanilaisia	sallivaa	teollisuus (⅓) kauppa (⅓) palvelut (⅓)

– tietoa ei ole saatu

\* vain tytäryritykset

Taulukosta ilmenee keskeisin muutos eli 1800-luvun emämaan Venäjän vahvan aseman hiipuminen Suomen itsenäisyyden jälkeen. Kun ulkomaisia suoria sijoituksia yleensä on tullut Euroopassa eniten naapurimaista, Suomessa suurimman naapurin eli Neuvostoliiton tai Venäjän yrityksiä

on ollut 1900-luvulla ja 2000-luvun alussa poikkeuksellisen vähän. Myös itsenäiset Baltian maat ovat lähes tyystin puuttuneet.

Länsi-Euroopan maat ja erityisesti Ruotsi ovat olleet suurimmat investoijat lähes koko tarkasteluajanjakson. Myös yhdysvaltalaisia yrityksiä on ollut itsenäisyyden aikana jatkuvasti. Viime aikoina investoijien kärkijoukkoon on noussut Japani. Kiinan yritysostot ja investointisuunnitelmat saattavat jatkossa nostaa senkin mukaan suurten investoijien joukkoon.

Ulkomaiset teollisuusyritykset tulivat Suomeen 1800-luvulla käyttämään paikallisia raaka-ainevaroja tai viemään tuotteitaan Pietariin, mutta myös myymään tuotteitaan paikallisille asukkaille. Ne olivat mukana perustamassa modernia teollisuutta, kuten koneellista tekstiiliteollisuutta, sahoja, konepajoja ja sähkötekniikkayrityksiä. Erikoista oli kansainvälisten vakuutusyhtiöiden rynnistys Suomeen, mikä tosin päättyi, kun vakuutusten ottajille ei maksettu tyydyttäviä korvauksia. Kaiken kaikkiaan ensimmäisen globalisaatiokauden aikana ulkomaisten investoijien osuus Suomen taloudessa oli merkittävä, mutta sitä ei pidä liioitella. Kaikki uusimmat tuotannonalat eivät kehittyneet ulkomaalaisten aloitteista, vaan myös suomalaiset toimijat perustivat niitä muun muassa opintomatkojensa tuloksina.

Itsenäisyyden alkuvuosikymmenien ajan ulkomaiset yritykset tulivat Suomeen ensisijaisesti myymään, asentamaan ja huoltamaan omia tuotteitaan, mutta varsinkin ruotsalaiset perustivat myös tytäryrityksiä valmistamaan Suomen markkinoille uutuustuotteita, kuten kumisaappaita ja vetoketjuja. Toisen maailmansodan aikana tai pian sen päätyttyä monet ulkomaiset yritykset jättivät Suomen. Ulkomaisten suorien investointien määrä kasvoi 1960–1980-luvuilla, mutta suhteellisen hitaasti. Suuri muutos on tapahtunut 1990-luvulta lähtien, kun ulkomaisten tytäryritysten määrä on kasvanut vauhdikkaasti globalisaation ja Suomen EU-jäsenyyden ansiosta.

Ulkomaisia yrityksiä oli runsaasti Suomen suurimpien teollisuusyritysten joukossa 1840–1890-luvuilla, mutta 1900-luvun alkupuolella niiden määrä väheni lähes olemattomiin. 2010-luvulla niiden osuus on jälleen ollut korkea, jopa 40 prosenttia. Kansainvälisesti vertaillen Suomessa on silti vähemmän ulkomaisia investointeja kuin esimerkiksi jokoseenkin samankokoisissa Euroopan maissa Portugalissa ja Irlannissa.

Ulkomaalaispolitiikka 1800-luvulla oli jokseenkin vaihtelevaa mutta monessa mielessä myös sallivaa. Ulkomaiset yrittäjät tarvitsivat senaatin myöntämän toimiluvan. Usein he pyysivät ja myös saivat senaatilta avustuksia yritysten perustamiseen. Suomi oli varhain mukana ensimmäisessä

globalisaatioaallossa. Elinkeinovapauden säätämisen jälkeen vuodesta 1879 ulkomaisilta yrityksiltä vaadittiin kuitenkin edelleen perustamislupa. Tämä vaatimus on pääpiirteissään säilynyt.

Ensimmäisen maailmansodan ja itsenäistymisen jälkeen suhtautuminen ulkomaisiin yrittäjiin muuttui tiukemmaksi, jos kohta ristiriitaiseksi. Eduskunnassa keskusteltiin siitä, että rajoituksilla suljettiin pois ulkomaista pääomaa, teknologiaa ja osaamista. Suomi seurasi kansainvälistä protektionismiaaltoa. Varsinkin luonnonvarojen, metsien ja mineraalien, joutumista ulkomaalaiseen omistukseen varottiin, ja pitkällisten rajoitustoimikeskustelujen jälkeen lainsäädäntöä tiukennettiin vuonna 1939.

Varovainen avautuminen ja jopa ulkomaalaisten houkuttelu alkoi 1960-luvulla, mutta rajoittava lainsäädäntö jatkui 1990-luvun alkuvuosiin saakka. Keskusteluista päätellen suhtautuminen oli varsin ristiriitaista. Lopulta ETA- ja EU-jäsenyydet avasivat Suomen markkinoita muiden maiden yrityksille, ja ulkomaisten yritysten määrä on lähes kolminkertaistunut vuodesta 1990. Suomi näyttää olevan täysillä mukana toisessa globalisaatioaallossa.

Kaiken kaikkiaan ulkomaiset yrittäjät ja yritykset ovat tuoneet Suomeen ulkomaisten ja monikansallisten yritysten tutkimuksista tuttuja tekijöitä: pääomia, uutta teknologiaa ja osaamista. Toisaalta myös pelkojen toteutumisesta on esimerkkejä. Ulkomaisten investointien pitkän linjan tarkastelussa tulee esiin omistuksen tai markkinaosuuksien sekä luonnonvarojen valtauksia tai niiden yrityksiä, monopolien ja kartellien kielteisiä vaikutuksia sekä verojen kiertoa. Varsinkin ruotsalaiset yritykset ovat yrittäneet vallata kokonaisia toimialoja.

Monimutkaisten yritysjärjestelyjen takia on vaikea arvioida, miten paljon suorat ulkomaiset investoinnit ovat tuoneet pääomia Suomeen. Viimeaikaiset kokemukset ovat kuitenkin tehneet päättäjistä varovaisempia. Syksyllä 2018 Pohjoismaiden pääministerit totesivatkin kokouksessaan: "[M]e toivotamme yhä ulkomaiset investoinnit tervetulleiksi, mutta meillä ei ole enää varaa olla naiiveja. On valvottava paremmin ulkomaisia sijoituksia, jotka kohdistuvat esimerkiksi tietoliikenneyhteyksiin, energiansaantiin tai puolustuksellisesti kiinnostaviin maa-alueisiin."<sup>62</sup>

### 13. ULKOMAISET YRITYKSET SUOMESSA: TOIVEET JA PELOT

1. Erot maiden verotuksessa tuottavat tilanteita, joissa yritysten kannattaa siirtää kirjanpidollisesti voittoa maasta toiseen pienentääkseen verorasitustaan. Kun yritykset kuitenkin hyötyvät yhteisin verovaroin tuotetuista palveluista, siirtohinnoitteluun perustuva verosuunnittelu on isäntämaan näkökulmasta nähtävissä puhtaana veronkiertona.
2. Dunning 1993; Jones 2005.
3. Sijoittajalla on yli 50 prosenttia osakeyhtiön äänivallasta tai merkittävä vaikutusvalta (vähintään 10 ja enintään 50 prosenttia osakeyhtiön äänivallasta). Tilastokeskus. Käsitteet, Suorat sijoitukset.
4. Suomen Pankki, Tiedote n:ro SS 1986; SVT 2017a; Heikkilä 1994, 10.
5. Hjerppe & Ahvenainen 1986, 287.
6. Hoffman 1980, 31.
7. Hakala 2002, 26–27.
8. Hjerppe 1979, 164–169.
9. Mikkola 1983, 26–30, 35–48; Laine 1952, 423–473.
10. Hirn 2016, 73–75.
11. Leitzinger 2008, 177–180.
12. Hjerppe 1979, 164–169.
13. Hirn 2016, 76.
14. Hirn 2016, 76–80.
15. Schybergson 1973, 167–168.
16. Lohr 2012, 31.
17. Sanders, Sandvik & Storli 2016, 1212.
18. Heikkinen & Hoffman 1982, 19, 68.
19. Hoffman 1980, 80–82.
20. Alho 1949, 58–71.
21. Hoffman 1980, 60–82.
22. Rinne 1966.
23. Pipping 1962, 45, 67–74; Aaku 1957, 36–37, 62, 121.
24. Myllyntaus 1991b, 53–57; Hjerppe 2004, 227; Kero 1988, 117–118.
25. Hjerppe 2004, 233–234.
26. Myllyntaus 1991b, 57.
27. Kuisma 1985, 56–63.
28. Ks. Jones 2005, 18–31.
29. Lundström 1999, 241–243, 252–253.
30. Hjerppe 1979, 172–175.

31. Hjerppe 2004, 220.
32. Hjerppe 2004; Heikkinen 2000, 148–160.
33. Hoving 1961, 523–528.
34. Järvinen 1930, 49–85; Jännes 1933.
35. Hjerppe 2004, 229–233.
36. Hjerppe 2004, 227–8; Hoving 1961, 667–668.
37. Hoffman 1990, 152–153; 162–167.
38. KA 1932. Kauppa- ja teollisuusministeriön arkisto.
39. Krosby 1966, 16.
40. Suomen Asetuskokoelma, N:o 219/1939; Reinikainen 1960, 2–3; Heikkilä 1994, 12.
41. Saarenheimo & Tanttu 1986.
42. Aunesluoma 2011, 198–213.
43. Hoffman 1990, 374–382; Pajarinen & Ylä-Anttila 1998, 47.
44. Heikkilä 1994, liite 12, liite 8, liite 12; Ks. myös SVT, Kansantalouden tilinpito, Historiasarjat 1860–2015.
45. Haavisto, 1980, V.
46. Rahikainen 2006a, 358–373; Pajarinen & Ylä-Anttila 1998, 23.
47. Chang 2007, luku neljä, erityisesti sivut 69–71.
48. Heikkilä 1994, liite 4.
49. Hoffman 1990, 481–485; Vihriälä, 1996, 149–152.
50. Jones 2005, 18–41.
51. SVT. Ulkomaiset suorat sijoitukset, kanta maittain, milj. euroa.
52. Liikevaihtoon luetaan kirjanpito-velvollisen varsinaisen toiminnan myyntituotot, joista on vähennetty myönnettyt avustukset sekä arvonnalisävero ja muut välittömästi myynnin määrään perustuvat verot. Ks. Tilastokeskus. Käsitteet, Liikevaihto.
53. SVT 2017a.
54. Talouselämä 1991, 21; 1998, 21; 2018, 21.
55. Pajarinen & Ylä-Anttila 1998.
56. Heikkilä 1994, 33.
57. Ks. tämän luvun viite 1.
58. Heikkilä 2007.
59. SVT 2017b.
60. SVT. Suomalaiset tytäryhtiöt ulkomailla.
61. Tilastokeskus 2018. Työmarkkinat.
62. *Helsingin Sanomat* 1.11.2018, A20.